

Waar toe eer l(ei)(ij)den kan

Eergerelateerd geweld: uitkijken naar beleid, wetenschap en praxis

STEF CHRISTIAENSEN*

1. TER INLEIDING: ER WAS EENS... ER IS TEGENWOORDIG...

Maandag 22 oktober 2006, op de middag wordt Sadia Sheikh door haar broer doodgeschoten. Het slachtoffer is een twintigjarige studente rechtspraak aan de Provinciale Hogeschool te Charleroi. Met Pasen 2006 vertrouwt Sadia een docent en enkele autochtone vrienden toe dat ze naar Pakistan zal moet vertrekken om daar het huwelijk te bevestigen aan een familie en haar neef aan wie ze door haar ouders is beloofd. De studente kan niet met deze beslissing leven, temeer daar ze een relatie heeft met een Belgische jongen. Ze tracht gedurende enkele maanden tijd te winnen, probeert haar ouders te overtuigen, maar de toestand wordt onhoudbaar. Ze neemt uiteindelijk de moeilijke beslissing om, met hulp uit haar sociale omgeving het ouderlijk milieu in Lodelinsart te verlaten. Na enige tijd lijkt een verzoening toch op til, althans dit denkt Sadia. Zij gaat op een middag op bezoek bij haar broer. Binnen haar vriendenkring heerst hierover toch ongerustheid. Terecht. Daar zij niet meer op het afgesproken uur in de cursus komt opdagen, wordt de politie verwittigd. Die vindt haar gewond met drie kogels in het lichaam. Sadia strijdt nog gedurende 48 uur voor haar leven. Tevergeefs.¹

Niet opzienbarend, maar niettemin zorgwekkend zijn daarnaast de situaties van onbekende aantallen meisjes en jonge vrouwen van allochtone origine. Bevoorrechte getuigen uit jongerenwerk, onderwijs en hulpverlening maken gewag van permanente controle door broers, verbod uit te gaan, verbod buitenshuis te werken, eventueel onder dwang de school te verzuimen. Wanneer verondersteld wordt dat de familie-eer of de zogenaamde kuisheid in gevaar zou kunnen zijn, volgen hardere maatregelen en sancties zoals slagen, dreigen met of effectief uitvoeren van verbanning naar familie in een land van herkomst, huwelijksdwang of erger. Veelal gaat het om verdoken lijden. Sommige van deze slachtoffers komen ertoe hun ervaringen te vertellen aan vertrouwelingen of om, in het grootste geheim, hulp te zoeken. Komen casussen als deze van Sadia Sheikh en van Nora Attabi – deze laatste maakte “een dodelijke val” toen ze op het punt stond te worden uitgehuwelijkt - via de populaire media breeduit onder de aandacht, dan blijven de courante zaken van aan eer gerelateerd geweld verdoken realiteit. Een zeldzame keer besteedt kwaliteitspers eens een artikel waarbij het thema in een ruimere maatschappelijke context wordt geplaatst.²

Voortgaand op vooral buitenlandse literatuur en op getuigenissen van hulpverleners die hiervoor oog en oor hebben, krijgt onze maatschappij in de marge van de etnisch-culturele diversiteit en van de migratiebewegingen te maken met een problematisch verschijnsel dat sinds enkele jaren wordt bedacht met het begrip “eergerelateerd

* Doctor in de criminologische wetenschappen, Adviseur Integraal Veiligheidsbeleid Mechelen

1 Aan deze casus werd uitgebreid aandacht besteed door de media. Voor een getuigenis in dit verband, zie: X., *Crime d'honneur, mariage forcé... vie volée. Actes du colloque. 5 Mars 2008*, Université du Travail de Charleroi, 37 e.v.

2 Een voorbeeld hiervan is het artikel van Chris De Stoop, “Een kwestie van eer”, *Knack*, 16 april 2008, 28-34.

geweld". Betreffende fenomenen lijken in het westen aan de maatschappelijke oppervlakte te komen sinds het begin van de jaren 2000.

De vraag is nu of het hier gaat om een maatschappelijk probleem dat in die mate erkend wordt dat het de politieke agenda haalt³, dat een beweging ontstaat die aanstuurt op beleidsontwikkeling en op goede praktijken inzake preventie, curatie en eventueel justitiële aanpak. Of raakten de bewegingen die in het nabije verleden hebben geleid tot de agendasetting en beleidsvoering inzake partnergeweld, kindermishandeling, familiaal geweld e.d. afgebot? Heeft men meer dan zijn handen vol met de implementaties en toepassingen van wat ter zake politiek werd verworven? Weet men in vooruitstrevende kringen, omdat het om een politiek en ideologisch gevoelige materie gaat, over eengerelateerd geweld nog geen eensluitende visie te ontwikkelen? En wat te denken van onze criminologie en van, zeker voor deze materie, de sociale en culturele antropologie?

Daar de thematiek van aan eer gerelateerd geweld uitermate relevant is voor de criminologie, het forensisch welzijnswerk en de strafrechtsbedeling kan Panopticon er niet aan voorbij gaan. Deze bijdrage bestaat uit twee luiken. In een eerste luik gaan we na wat kwantitatief de maatschappelijk betekenis zou kunnen zijn van eengerelateerd geweld. Aansluitend belichten we, binnen de perken van dit editoriaal, facetten van de etnisch-culturele context van waaruit eengerelateerd geweld kan worden begrepen en die essentieel zijn voor een adequate aanpak. We brengen diverse vormen van eengerelateerd geweld ter sprake en gaan even in op de betekenis van de fenomenen in het kader van de migratie. In het tweede luik geven we een indruk van de stand in ons land van het beleid, het wetenschappelijk onderzoek en de praxis en wijzen we op een aantal mogelijke oriëntaties voor deze domeinen.

2. EEN COMPLEX, MAATSCHAPPELIJK GEVOELIG FENOMEEN

2.1. Moeizaam proces van (h)erkenning

Een aantal problematische fenomenen en situaties krijgen maatschappelijke erkenning wanneer ze tot uiting komen in opzienbarende gebeurtenissen die schokgolven van (emotionele) beroering sturen doorheen de samenleving. We hebben dit sinds de jaren '80 in België een aantal maal vastgesteld. Dergelijke gebeurtenissen zijn veelal momenten waarop onderliggende, veelal al lang woekerende problemen tot uiting komen; het zogenaamd openbarsten van de etterbui. Men slaagt er vanuit bewegingen, eventueel gesteund door wetenschappelijke kringen, echter maar in om problemen een zekere maatschappelijke "status" te geven, wanneer de relevantie ervan voldoende kwantitatief en kwalitatief kan worden geduid. Voor de ruime thematiek van het "slachtofferschap van criminaliteit" was dit veelal een moeizame ontwikkeling doorheen meerdere decennia, beginnend in de jaren '70 van vorige eeuw. Voor het thema "eengerelateerd geweld" lijkt dit nog een moeilijker proces, temeer daar de kwantitatieve en kwalitatieve duiding uitermate complex is.

3 Politologisch en bestuurskundig is het een interessant onderzoeksobject om na te gaan hoe het hier behandeld thema fasegewijs evolueert van de vaststelling van een feitelijke situatie naar collectieve probleemformulering, voldoende langdurige agendabezetting naar beleidsrealisatie met institutionalisering. (Cf. W. DEWACHTER, *Besluitvorming in politiek België*, Leuven, Acco, 1992, 37-50).

Met de vaststelling en registratie van de prevalentie staan we in België nog nergens. Maar ook internationaal geven de karige en veelal veralgemeende statistieken hoogstens tendensen of indicaties weer. Dit is niet verwonderlijk. “Eergerelateerd geweld” is in feite een containerbegrip, waaraan in sommige landen een algemene definitie wordt gegeven, maar waarachter uitermate gediversifieerde realiteiten schuilgaan, van expliciete fysieke mishandeling tot subtiele psychische dwang en controle. Er zijn daarnaast omstandigheden en mechanismen die maken dat het *dark number* uitermate hoog is. Enerzijds de geslotenheid van bepaalde gemeenschappen, de strikte zwijgcode, de loyaliteit – ondanks eventueel veel leed – aan de familie, anderzijds de (veronderstelde) onontvankelijke of niet-adequate houding van politie en gerecht maken dat wat officieel ter kennis komt eerder gering zal zijn. Vandaar dat momenteel voor de omvang van de fenomenen slechts kan worden voortgegaan op indicaties en indrukken.

Onder voorbehoud van nadere analyse is het betekenisvol dat de vluchthuizen in Vlaanderen in 2006 al 44 procent allochtone vrouwen telden. Met de kinderen erbij vormen zij zelfs een ruime meerderheid. Het gaat vooral om allochtonen met een herkomst uit landen met een strenge traditie rond eer. Vrouwen van Turkse of Marokkaanse origine alleen al nemen bijna een kwart van de vluchthuispopulatie voor hun rekening⁴, terwijl zij slechts 3 procent uitmaken van de totale Belgische bevolking. In Nederland is in vluchthuizen de laatste jaren (alleszins tot 2005) het aantal vrouwen van vreemde origine toegenomen tot meer dan 60 procent van het totaal van de residenten. Dit percentage is in wanverhouding met het totaal aantal immigranten (15 procent) onder de Nederlandse bevolking. Het gaat meestal om vrouwen die slachtoffer zijn van huiselijk geweld, waarbij echter (nog) niet duidelijk is in welke mate het hier gaat om eergerelateerd geweld.⁵

Niettegenstaande België (nog) niet over een echt databestand beschikt waarin (vermeende) eerwraak is opgenomen, heeft de cel “agressie” van de Federale Politie retrospectief, voortgaande op het collectief geheugen van de politie en via de informatie-kruispunten, over de periode 2003 – 2008 17 gevallen van (mogelijke) eerwraak kunnen retraceren. Men is er echter van overtuigd dat het hier slechts gaat om de spreekwoordelijke zichtbare top van de ijsberg. Zo worden vragen gesteld bij bepaalde verdwijningen.⁶ In sommige andere West-Europese landen staan politie (eventueel in sommige regio's of steden) en gerecht met inschattingen over (geweldpleging i.v.m.) gedwongen huwelijk en eermoord al verder, al beseft men ook daar dat de verborgen realiteit niet mag worden onderschat. Ook in een land als Turkije zijn sinds 2005 een parlementaire onderzoekscommissie en verschillende onderzoeksprojecten opgezet om de prevalentie van eer- en traditiemoord, geweld naar aanleiding van gedwongen huwelijken, suïcide als gevolg van onvrijheid en andere vormen van eergerelateerd geweld vast te stellen en regionaal te duiden.⁷

De UNFPA (VN-bevolkingsfonds) schat in het rapport “*State of the World Population 2000*” het aantal vrouwen en meisjes dat jaarlijks wereldwijd het slachtoffer wordt van

4 Tellus databank 2006 – Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

5 X., *Honour Related Violence. European Resource Book and Good Practice*, Stockholm, Kvinnoforum, 2005, 127.

6 M. VAN DE PLAS, in : X., *Crime d'honneur, mariage forcé... vie volée. Actes du colloque. 5 Mars 2008*, Université du Travail de Charleroi, 50-51.

7 M.H.C. KROMHOUT, A.S. VAN RIJN, E.M.Th. BEENAKKERS en I. KULU-GLASGOW, *Eergerelateerd geweld in Groot-Brittannië, Duitsland en Turkije. Een overzicht van informatie inzake aard, omvang en aanpak*, Cahier 2007-1, Den Haag, WODC, 19, 36-38, 54-56.

eermoorden op zo'n 5000. Maar eens te meer vermoedt men dat het slechts een fractie betreft van het werkelijk aantal slachtoffers.

Naast de noodzaak om de omvang van de fenomenen in te schatten, is een kwalitatieve duiding niet minder van belang. We gaan hiervoor – nogmaals binnen de perken van een editoriaal – in op de verklaringen voor het fenomeen, de etnisch-culturele context, aanleidingen tot eerdergerelateerd geweld, verschijningsvormen of varianten en verschillen met “klassiek” intrafamiliaal geweld.

2.2. Het kernbegrip “eer”

Maakt “eer” vandaag in het Westen niet meer de kern uit van het individueel gedrag en het gemeenschapsleven, dan ligt dit in patriarchale, veelal agrarische gemeenschappen met een sterk collectief verband heel anders. In deze gemeenschappen wordt de waarde van een individu of van een familie bepaald door aanzien binnen de gemeenschap en door de onvoorwaardelijke loyaliteit aan de gemeenschap. Eer bezit men door te leven volgens de waarden en normen van de gemeenschap en tevens door een niveau van welstand, door hulpvaardigheid enz. Eer maakt de kern uit van het bestaan in betreffende gemeenschappen en reguleert in belangrijke mate het dagelijks leven en de relaties. Verlies van eer staat zo goed als gelijk aan marginaliteit. Als eer geldt als uitermate kostbaar, hoog gerangschikt staat in de hiërarchie van individuele en collectieve waarden, dan heeft men hiervoor veel veil.

Voor het begrijpen van wat wij vanuit een westers perspectief eerdergerelateerd geweld zijn gaan noemen, moet een onderscheid worden gemaakt tussen algemene familie-eer en seksuele of zedelijke familie-eer; twee begrippen die bijvoorbeeld door volken in het Midden-Oosten uit elkaar worden gehouden. *Sharafen şeref* staan voor de algemene familie-eer in respectievelijk het Arabisch en het Turks; het Arabisch *ardh* en het Turkse *namus* staan voor de seksuele familie-eer.⁸ We zullen verder zien dat daarnaast nog het concept persoonlijke eer wordt onderscheiden.

De algemene familie-eer is nadrukkelijk gelinkt aan het gezag van de man waardoor hij status verwerft binnen de gemeenschap. Zijn reputatie binnen de gemeenschap hangt af van de mate waarin hij de familie-eer weet te handhaven en meer bepaald zijn autoriteit als vader en als echtgenoot weet te bevestigen. Wanneer de familie-eer in de verdrukking komt, bijvoorbeeld door beledigingen of aantijgingen, door kwaadwillige schade aan zijn gezin of zijn vermogen, door niet nakomen van beloften, door ongehoorzaamheid van de vrouwen die behoren tot de familie, wordt hij geacht de eer te verdedigen. Doet hij dit niet, dan verliest hij aan status en is hij niet langer “een man van eer”. Hoe dit dient te gebeuren zal wellicht afhangen van de omstandigheden en van de gebruiken in de gemeenschap. Het zijn de situaties waarbij fysiek geweld wordt gebruikt die uiteraard het meest opvallen.

De seksuele of zedelijke familie-eer is een belangrijk luik van de familie-eer. De seksuele eer van een lid van de familie is een gemeenschappelijk belang en een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Nochtans wordt niet algemeen aangenomen dat vrouwen eer hebben. Eer heeft alleszins een andere betekenis voor de vrouw dan voor de man. De vrouw moet erover waken dat zij “onbevlekt” blijft. Dit betekent dat de echt-

8 Voor meer over het Turkse onderscheid, zie C. VAN ECK, *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*, Amsterdam, Bert Bakker, 2001, 19-38.

genote, de ongehuwde dochters en zusters zich “kuis” en “ingehouden” moeten gedragen. Ook alle omstandigheden (gedragingen, plaatsen, contacten, kleding...) die als risicovol worden beschouwd moeten worden vermeden. Als een meisje bij het huwelijk nog maagd is, betekent dit dat ze zich kan beheersen of inhouden tegenover mannen. De man wil er namelijk zeker van zijn dat de kinderen die zijn vrouw baart en waarop hij rechten doet gelden en waarin hij investeert, werkelijk “zijn” kinderen zijn.

Vanuit rechtsantropologisch oogpunt bekeken heeft een en ander te maken met de positie van de vrouw in een verwantschappelijke samenleving. De vrouw is gepositioneerd tegenover twee patrilineages: de ene huwt uit, de andere huwt in. De groep die inhuwt moet de garantie hebben dat de vrouw nog maagd is. Dit is de enige manier om zeker te zijn dat de kinderen van die vrouw ook de kinderen zijn van de lijn die inhuwt. De groep die uithuwt wenst compensatie voor de uitgehuwelijkte zus of dochter. Dus beide patrilineages hebben er belang bij dat de vrouw nog maagd is.⁹

Een gezin met kinderen dat het – naar de normen en het oordeel van de gemeenschap – niet zo nauw neemt met de kuisheid en de zeden, is “bedenkkelijk” voor de huwelijksmarkt. Vandaar dat “eervolle” ouders het gedrag van hun kinderen reguleren in functie van de handhaving van de seksuele familie-eer. Vandaar ook dat de neiging kan ontstaan om een “zuivere” huwelijkskandidaat voor zoon of dochter te zoeken in het land van herkomst, uit vrees dat de meisjes en jongens van allochtone origine in het nieuwe “thuisland” te veel beïnvloed zijn door westerse opvattingen.

De seksuele eer kan op drie manieren in het gedrang komen. Ten eerste kan er een *risico* bestaan (of verondersteld worden) dat de seksuele eer wordt aangetast. De familie kan dan maatregelen nemen om de meisjes kort te houden en hun bewegingsvrijheid te beperken. Ten tweede kan binnen de familie of het gezin het *vermoeden* bestaan dat de seksuele eer is aangetast. Dit vermoeden, waarbij roddel in hoge mate een rol speelt, kan reeds voldoende zijn om tot correctie, represailles of geweld over te gaan. Ten derde kan er een “*bewijs*” zijn (bv. geschonden maagdenvlies of een meisje en een jongen hebben de nacht doorgebracht onder hetzelfde dak) dat de seksuele eer effectief is aangetast. In dat geval kunnen de resolute maatregelen bestaan in “verbanning” naar het land van herkomst, uithuwelijken of zelfs moord. Er kan uiteraard ook een combinatie zijn van aantasting van de algemene familie-eer en van de seksuele familie-eer. Dit doet zich bijvoorbeeld voor wanneer, zoals in het hierboven vermelde drama van Sadia Sheikh, door de ouders met een familie een huwelijksbelofte is aangegaan, dat het meisje dit weigert en dat zij daarenboven een verhouding heeft met een andere jongen. Kennelijk staat de eer van de familie dermate op het spel dat geen andere uitkomst meer wordt gezien dan het wegnemen van de oorzaak van de eerschending, met name moord.

Families die de familie-eer niet hoog houden zijn voor de omgeving eerloos. De sociale omgeving zal daarop veelal reageren met maatschappelijke sancties. Voorbeelden hiervan zijn: geen bediening in het theehuis of in winkels; geen bezoek meer van vrienden of geen uitnodigingen meer, vriendschappen worden opgezegd, er komt geen klandizie meer in de winkel, leden van de familie worden op straat beschimpt en uitgescholden

9 M-C. FOBLETS, in: De problematiek van eengerelateerd geweld in België. Verslag namens het adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen uitgebracht door de dames de Bethune en Durant, *Parl. St. Senaat* 2007-2008, nr. 4-379/1, 3-4.

10 M. ALBRECHT, *Rotterdamse aanpak eengerelateerd geweld. Basispakket voor signaleren en handelen*, GGD, Rotterdam-Rijnmond, s.d., 9.

enz.¹⁰ Dit staat, niet in het minst in een migratieland, waar, om er zich te kunnen handhaven de onderlinge hulp en solidariteit levensnoodzakelijk zijn, gelijk aan een maatschappelijke eliminatie.

2.3. Een kwestie van etnisch-culturele diversiteit

Hoe het concept eer wordt ingevuld en hoe ermee wordt omgegaan, hoe op eerschen- ding wordt gereageerd hangt af van gemeenschap en cultuur. Dit is ook een historisch relevant gegeven. In westerse agrarische, patriarchale samenlevingen heerste evenzeer een sterke eercultuur en werd er overwegend fysiek gereageerd op de aantasting van de familie-eer en van de gemeenschapseer. Eerherstel door fysiek geweld werd vaak oogluikend door de lokale overheden getolereerd en was veelal een motief voor ver- schoning om de eenvoudige reden dat ingewortelde gewoonten primeerden boven de officiële wettelijkheid.

Uit de bespreking van het kernbegrip “eer” volgt dat collectieve samenlevingen inzake als (on)eerzaam beoordeeld gedrag een aanzienlijke druk uitoefenen op het individu. Het individueel gedrag zal, wanneer het niet strookt met de traditionele waarden en normen, voorwerp worden van collectieve beoordeling. De mechanismen en processen van beoordeling (of veroordeling) komen onder meer tot uiting in het publiek gerucht. Dus geldt als motto : zorg dat je geen aanleiding geeft tot roddel.

In de antropologisch geïnspireerde literatuur is men het er ruim over eens dat eer en eengerelateerd geweld in wezen geen religieuze grond hebben of niet aan specifieke religies kunnen toegeschreven worden. Het zijn daarentegen etnisch-culturele ge- gevenheden. Wereldwijd is het fenomeen etnisch-regiogebonden en komt vandaag (nog) voor in gebieden van het hele Midden-Oosten (Afghanistan, Egypte, Sudan, Irak, Iran, Israël, Jordanië, Libanon, Saudi-Arabië, Syrië, Turkije), Zuidwest-Azië, Noord-Afrika (Algerije, Marokko), Zuid-Azië (Pakistan, Bangladesh, India) en Zuid-Amerika. Het zijn dan in deze landen meestal regiogebonden subculturen waar de fenomenen zich meer dan elders zullen voordoen. Zo wijzen studies (die weliswaar niet specifiek gericht zijn op eengerelateerd geweld) op een hogere prevalentie van geweld tegen vrouwen in Oost en Zuid-Oost Turkije.¹¹ Komt onder Berbers eengerelateerd geweld voor, dan moet men zich hoeden voor veralgemening. De prevalentie lijkt afhankelijk te zijn van de aard van de gemeenschap, gecombineerd met de regio in de Maghrebgebieden waar ze zijn gevestigd of waarvan ze afkomstig zijn.¹² Dergelijke kennis kan voor een risico- inschatting en een adequate aanpak hier te lande van belang zijn.

De misvatting dat het verschijnsel wortelt in de religie heeft te maken met het feit dat een aantal gebieden waarin eengerelateerd geweld voorkomt en waarvan we wegens de immigratie in onze contreien weet hebben, vooral bevolkt worden door moslimgemeenschappen. Anderzijds wordt vanuit de islam en andere godsdiensten uit het Midden-Oosten veelal wel een religieuze betekenis gegeven aan eer en aan de handhaving ervan. Zo zijn in de heilige boeken en gewijde geschiedenissen van religies uit het Midden-Oosten (Jodendom, Islam) elementen waar te nemen die betrekking hebben op het belang van de eer. Wij stellen vandaag vast dat voor gedragsregels die in aantal gevallen betrekking hebben op de zedelijke familie-eer, wordt gerefereerd aan

11 M.H.C. KROMHOUT e.a., *o.c.*, 59.

12 Mondelinge informatie van bevoorrechte informanten van Berber-afkomst.

geschriften van de islam. Denken we bijvoorbeeld aan de voorschriften of “aanbevelingen” inzake de kleding van de vrouw, de regel van meer fundamentele moslims dat de vrouw zich niet zonder haar man in het openbaar vertoont enz. Nochtans blijkt de bij uitstek etnische grondslag in onze contreien uit het feit dat de eercultuur uitgesproken is in de Assyrische gemeenschap, die nochtans christelijk, hetzij katholiek, hetzij protestants is georiënteerd. Het is binnen de meer gesloten en fundamentele groepen van deze gemeenschap dat sprake is van eengerelateerd geweld. Het is in dit verband betekenisvol dat de Assyriërs nog maar sinds de jaren '90 zijn overgekomen uit het Turkse grensgebied met Syrië en Irak. De problematiek inzake eengerelateerd geweld doet zich trouwens ook voor binnen de uit dezelfde gebieden afkomstige Koerdische gemeenschap.

2.4. De vlag en de lading

Behoorlijk beleid en maatschappelijk debat vragen om een ruim aanvaarde en eensluidende omschrijving. Om niet steeds opnieuw het warm water te willen uitvinden kan worden uitgekeken naar een definiëring die voorhanden is en die de toets van de kritiek heeft doorstaan. Een bevattelijke omschrijving van aan eer gerelateerd geweld, voortkomend uit grondig studiewerk, is deze die is uitgewerkt door Ferwerda en Van Leiden. Ze is in Nederland algemeen gangbaar en er wordt de laatste tijd ook in België naar verwezen. Ze luidt als volgt: “Eengerelateerd geweld is elke vorm van geestelijk of lichamelijk geweld gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in reactie op een (dreiging van) schending van de eer van een man of vrouw en daarmee van zijn of haar familie waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te geraken”.¹³ Hierin zitten kennelijk de meest cruciale elementen vervat. Toch houdt deze definitie als referentie voor beleid, wetenschap en praktijk het risico in dat voorbij wordt gegaan aan nog andere fenomenen. In een uitermate grondige beschrijving en analyse van aan eer gerelateerd geweld merkt de Nederlandse arabist en turkoloog, Ermers op dat de definiëring op het eerste zicht ruim is opgevat, maar gelijktijdig in feite vrij eng is. In de definitie blijven namelijk geweldsuitingen als het gevolg van botsingen tussen individuen op grond van hun persoonlijke eer buiten beschouwing.¹⁴ Dit brengt ons bij het belangrijk punt van “de vlag en de lading” in het algemeen en bij het onderscheid tussen eengerelateerd geweld enerzijds en intrafamiliaal (en volgens de Nederlandse terminologie, huiselijk geweld) en partnergeweld anderzijds. Deze kwestie is des te belangrijk omdat veruit de meeste (praktijk)literatuur, onder meer deze die wordt gegenereerd of beïnvloed door de vrouwenbeweging, gewijd is aan eengerelateerd geweld van mannen op vrouwen en meisjes en dit binnen een familiale of relationele context. Het overzicht van types aan eer gerelateerd geweld van Ermers is in dit verband interessant.¹⁵ Hij maakt een globale driedeling: eerwraak, bloedwraak, ander aan eer gerelateerd geweld. Bij eerwraak en bij bloedwraak kan het slachtoffer een buitenstaander of een familielid zijn. Bij de derde categorie wordt een onderscheid gemaakt tussen de situatie dat de maatschappelijke eer, in het bijzonder de zedelijke familie-eer, in het geding is en de situatie van aantasting van de persoonlijke eer. In het eerste geval kan het slachtoffer een familielid zijn of een buitenstaander. In het tweede geval kan het gaan om

13 H.B. FERWERDA en I. VAN LEIDEN, *Eerwraak of eengerelateerd geweld? Naar een werkdefinitie*, s.l., Den Haag, Onderzoeksgroep Beke, 2005, 25.

14 R. Ermers, *Eer en eerwraak. Definitie en analyse*, Amsterdam, Bulaaq, 2007, 178-179.

15 *Ibid.*, 180.

een familielid, een bekende of een onbekende. Het onderscheiden van de krenking van de persoonlijke eer is bijvoorbeeld zinvol voor initiatieven die agressiebeheersing in het maatschappelijk verkeer tussen jongens en mannen tot doel hebben.

In de fenomeenduiding is het tevens van groot belang om eergerelateerd geweld binnen de familiale of relationele sfeer te onderscheiden van “klassiek” intrafamiliaal geweld en dit opdat apart beleid zou worden ontwikkeld en adequate praxis zou worden toegepast. Ter illustratie, kort enkele van deze verschillen.¹⁶ Eergerelateerd geweld is een cultureel (en minder persoonlijk) bepaalde uitingsvorm van geweld.¹⁷ Eergerelateerd geweld wordt dikwijls geïnitieerd en zelfs aangemoedigd en beloond door familie- of gemeenschapsleden; intrafamiliaal geweld wordt meestal veroordeeld door de sociale omgeving. Vandaar dat een vrouw die met eermoord wordt bedreigd, meer gevaar loopt dan een westerse vrouw die door haar ex-man met de dood wordt bedreigd, omdat de hele familie meehelpt haar te vinden en in de val te lokken. Vandaar ook dat de dreiging met eergerelateerd geweld veelal blijft duren, ook na een echtscheiding. Dit betekent evenzeer dat een aantal situaties van eergerelateerd geweld nauwelijks of niet bemiddelbaar zijn.

2.5. Eer en migratie

Als eergerelateerd geweld in onze contreien voorkomt en eventueel opgang maakt dan heeft dit te maken met de specifieke situaties van allochtonen en met hun migratiegeschiedenissen. Zijn eer en eergerelateerd geweld zowel in de regio van herkomst als in het nieuw thuisland terug te voeren tot dezelfde etnisch-culturele factoren, dan rijst de vraag of en in welke mate de migratie er een bijkomende dimensie aan geeft. Dit laatste is in het kader van de beheersing van de fenomenen een relevante vraag voor onderzoek en beleid. Praktijkveld en buitenlands onderzoek hebben ter zake al een aantal inzichten, maar even zo vele veronderstellingen opgeleverd. We beperken ons hier tot enkele vaststellingen.

Voortgaande op meerdere onderzoeken is de algemene teneur dat eergerelateerd geweld voortkomt uit een aanvaring van nieuw verworven waarden door de recentere generaties allochtone jongeren met de traditionele waarden en normen van hun ouders. Zo kunnen de verwachtingen inzake de vrije partnerkeuze een belangrijke plaats innemen bij de jongeren. Hierbij wordt echter opgemerkt dat ook jongeren in de landen van herkomst zich meer en meer schijnen te onttrekken aan gearrangeerde huwelijken. Men waarschuwt ook voor veralgemeende beoordelingen. Zo kan het voorkomen dat in eenzelfde gezin de ene dochter wordt uitgehuwelijkt, terwijl de andere mag studeren.¹⁸

16 Uit: INTERVENTIETEAM RELATIONELE DRUK EN GEWELD, *Wegwijzer eergerelateerd geweld*, Forum – Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling (Nederland), s.d., s.l., 17-18.

17 Uit een getuigenis van Leila, behorende tot een Berberse bevolkingsgroep: “Mijn vader mishandelde mijn moeder. Dat is gewoon in mijn familie. Mijn oma wed mishandeld, de vrouwen van mijn ooms idem dito. Ik had verwacht dat mijn moeder ons kinderen hiertegen zou beschermen, maar niets was minder waar (...). Nadat haar ouders waren gescheiden: “Mijn moeder kreeg de voogdij over ons. Vanaf dat moment begonnen mijn opa, ooms en neven zich met de opvoeding te bemoeien. Zij moesten nu de eer van de familie hoog houden. (...) Als ik iets deed waar zij het niet mee eens was, haalde ze een van hen erbij en werd ik in elkaar geslagen”. (L. TERPSTRA en A. VAN DUKE, *Buitengesloten. Meiden vertellen over hun worsteling met familie-eer. Tien portretten*, Amsterdam, SWP, 2006, 59.

18 M.H.C. KROMHOUT e.a., o.c., 18.

Het is ook mogelijk dat migranten “conservatiever” zijn in de nieuwe omgeving, dan hun landgenoten in het land van herkomst. Onder meer voortgaande op haar eigen ervaringen stelt de sociologe Kelek vast dat “eer” een andere functie heeft binnen de migratiecontext dan in het land van herkomst. Zij koppelt de immigratie van Turken naar Duitsland aan een sterker teruggrijpen naar de islam, en dit om zich in de nieuwe omgeving een identiteit te verschaffen. Had haar eigen familie in Turkije nog een tamelijk losse geloofsbeleving, dan neemt de Turkse gemeenschap in Duitsland duidelijk meer traditionele religieuze gebruiken over.¹⁹

Een en ander kan ook in verband worden gebracht met een verschil tussen de culturele dynamiek in het nieuwe thuisland en deze in het land van herkomst. Antropologe Janssen verwijst naar de vele voorbeelden van “culturele persistentie” die in de literatuur over migratie voorkomen. Dit betekent dat migranten in hun nieuwe omgeving blijven vasthouden aan de vertrouwde waarden en normen. Dit betekent dat deze migranten conservatief blijven in de meest letterlijke betekenis van het woord. Terwijl de waarden, normen en gebruiken in het land van herkomst evolueren, eventueel minder strak worden, bestaat de kans dat de migranten zich in de nieuwe omgeving blijven vasthouden aan wat zij oorspronkelijk hebben meegenomen toen ze hun land verlieten.²⁰ Op zich hoeft dit geen probleem te zijn, ware het niet dat deze conservatieve ingesteldheid veelal leidt tot weerstand tegen volwaardige inburgering enerzijds en tot verreemding van het land van oorsprong anderzijds.

Geregeld wordt als verklaring voor eegerelateerd geweld de zwakke maatschappelijke positie gezien. Doordat jongeren sociaal niet aan hun trekken komen, doordat ze economische achterstelling, intolerantie en discriminatie ervaren, neigen ze ertoe zich te heroriënteren op hun etnische identiteit. “Eer” is dan een instrument om zich af te zetten tegen de dominante samenleving en krijgt daardoor een betekenis die los komt te staan van de oorspronkelijke context.²¹ Wanneer mannen in de nieuwe omgeving ervaren dat ze omwille van hun maatschappelijke positie (binnen het gezin en daarbuiten) de controle die ze hadden in het land van herkomst ontberen, is de kans reëel dat ze dit statusverlies gaan (over)compenseren door scherp “op hun eer” te staan.²² Een en ander komt in een bijzonder daglicht te staan wanneer ze moeten vaststellen dat meisjes en vrouwen er kennelijk beter toe komen om een sociale rol te spelen. Vanuit het praktijkveld veronderstelt men wel eens dat jongens zich des te meer geroepen voelen om verbeter te “waken” over de meisjes van gezin of familie om hierdoor aanzien te verwerven, naarmate zij op andere vlakken (bijvoorbeeld schools presteren, werk...) weinig prestige oogsten.

Eer is een gegeven waarmee in bepaalde gemeenschappen functioneel kan worden omgegaan. Constructief omgaan met eer kan bijdragen tot harmonisch samenleven. Het is mogelijk dat jongeren, net als hun ouders een belangrijke betekenis toekennen aan het begrip eer, maar dat ze niet altijd goed op de hoogte zijn van de regels rond eerherstel. Dit werd vastgesteld tijdens het pilootproject “Eegerelateerd geweld” in de politieregio’s Haaglanden en Zuid-Holland-Zuid. Projectleider Willem Timmer zei hierover dat *“jonge mensen de fase van het overleg overslaan en gelijk geweld toepassen. Ze*

¹⁹ *Ibid.*, 34

²⁰ J. JANSSEN, *Je eer of je leven?*, s.l. Stapel & De Koning, 2008, 44-45. Janssen merkt hierbij op dat dit verschijnsel zich niet alleen voordoet bij migranten die naar West-Europese landen trekken. Uit onderzoek is ook gebleken dat naar Australië geëmigreerde Nederlanders na vijftig jaar nog steeds “Hollanders” zijn gebleven, wat wil zeggen dat zij vast zijn blijven houden aan waarden en normen die dateren van de periode van hun vertrek uit Nederland.

²¹ M.H.C. KROMHOUT e.a., *o.c.*, 34.

²² *Ibid.*, 54.

voelen zich in hun eer aangetast, maar kennen niet meer de precieze regels van de generatie van hun ouders om de zaak tot een geweldloos einde te brengen. Mij valt verder ook op dat de jeugd, doordat ze niet meer zo vertrouwd is met de regels voor de uitvoering van eerherstel, soms overhaast optreedt (...).²³ Eer en eerherstel vergen dus kennelijk een juiste socialisatie. Door de migratiesituatie zou het hieraan wel eens kunnen man- gelen.

Janssen wijst op het feit dat in een multi-etnische samenleving verschillende idee- ën over eer samenkomen, dat in een mensenleven en tijdens de ontwikkeling van een samenleving eergevoelige thema's kunnen wijzigen, dat nieuwe erecodes (bv. in de rapcultuur) ontstaan, dat eer en eerschending door de *hightech* en de virtuele kanalen nieuwe vormen aannemen die oneervol gedrag en de controle erop in een steeds evo- luerend daglicht plaatsen.²⁴

3. WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK, BELEID EN PRAXIS

3.1. Belang van fundamenteel en toegepast onderzoek

Is eerge relateerd geweld een markant sociaal verschijnsel, dan is het op zich al even markant dat de maatschappijwetenschappen hieraan in ons land (tenzij de stilte wel- dra wordt verbroken) nog geen project hebben gewijd. De criminologie – nochtans de domeinwetenschap die de crimineel en deviant genoemde verschijnselen en gedragin- gen beschrijft en verklaart en de maatschappelijke reacties ertegenover bestudeert – is ter zake vooralsnog afwezig. Het zou vanuit methodologisch oogpunt een uitdaging zijn er werk van te maken, temeer omdat de fenomenen zich moeilijk laten onderzoeken. Het spreekt voor zich dat ook voor de sociale en culturele antropologie de thema- tiek het ontginnen waard is. In wat hierboven over het onderwerp is gezegd, zijn er meer dan voldoende redenen te vinden om interdisciplinair aan de slag te gaan.

In eigen land lijkt zelfs het onderzoek dat aan deze thematiek raakt, uitermate beperkt. Recente onderzoeksprojecten hebben eerder betrekking op (gedwongen) huwelijk en echtscheiding, zoals respectievelijk de projecten door of onder leiding van Sami Zemni²⁵ en van Timmerman en Torfs²⁶. Hierin komt eerge relateerd geweld eerder indirect en sporadisch ter sprake. In een uiteenzetting tijdens een colloquium in 2005 bracht de sociologe Ada Garcia eerge relateerd geweld en gedwongen huwelijk wel met elkaar in verband.²⁷

In een aantal West-Europese landen evenals in Turkije is, in de context van een rui- mere maatschappelijke beweging rond de problematiek, wel onderzoek uitgevoerd. Degene die in ons land wetenschappelijk werk wil opstarten kan de buitenlandse

23 Cit. in J. JANSSEN, *Je eer of je leven?* s.l., Stapel & De Koning, 2008, 45.

24 J. JANSSEN, o.c., 46-47.

25 S. ZEMNI, M. CASIER en N. PEENE, *Studie naar de factoren die de vrijheid van keuze van een echtgenoot beperken, bij bevolkingsgroepen van vreemde oorsprong in België. Synthèse*, Universiteit Gent, Centrum voor Islam in Europa, s.d., in extenso.

26 S. KOELET, Ph., HERMANS, N. TORFS en K. VANVOORDEN, *Echtscheiding bij personen van Turkse en Marok- kaanse herkomst. Deel 1: Literatuurstudie*, Steunpunt Gelijkekansenbeleid – Consortium Univer- siteit Antwerpen en Universiteit Hasselt, 2009; S. KOELET, M. CORIJN, E. LODEWIJCKX, D. MORTELMANS en A. D'HOOGHE, *Echtscheiding bij personen van Turkse en Marokkaanse herkomst. Deel 2: Kwantitatieve en kwalitatieve studie*, Steunpunt Gelijkekansenbeleid – Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt, 2009.

27 A. GARCIA, « *Un regard sociologique sur les mariages forcés et les crimes d'honneur* », in X., *Crime d'honneur, mariage forcé... vie volée. Actes du colloque. 5 Mars 2008*, Université du Travail de Char- leroi, 8-19.

bevindingen alvast als vertrekbasis gebruiken. Interessante overzichten van in Zweden, Groot-Brittannië, Nederland, Duitsland, Finland, Cyprus, Bulgarije en Turkije uitgevoerde fundamentele en beleidsgerichte onderzoeken, worden bijvoorbeeld geboden in een literatuurstudie van het Nederlandse WODC²⁸ en in het Europees onderzoeksproject “*Honour Related Violence in Europe*” respectievelijk verschenen in 2007 en 2005. Dit laatste maakte deel uit van het ruimer project “*Prevention of violence against women and girls in patriarchal families*”, met internationaal vergelijkend onderzoek dat de inhoudelijke basis vormde voor twee internationale congressen en een “*European Resource Book*” met daarin een overzicht van het in verschillende landen gevoerde beleid en de aanpak door diverse organisaties.²⁹

Neemt sinds 2000 geleidelijk aan de wetenschappelijke informatie toe dan blijven er allicht nog legio onderzoeksthema's open om vanuit etiologisch, interactionistisch en fenomenologisch perspectief, de fenomenen te verklaren, dader-slachtoffer-processen te achterhalen, modaliteiten van eerherstel, van bemiddeling e.d. te bestuderen. Niet in het minst is van belang te bestuderen wat de betekenis is van eer en eergerelateerd geweld in de context van migratie. Daar relatief de meeste aandacht gaat naar eergerelateerd geweld gepleegd op vrouwen en meisjes en andere domeinen onderbelicht blijven, zijn er nog thema's die (onder meer in het kader van migratie) aandacht verdienen zoals eergerelateerd geweld tussen clans, het fenomeen familievete, bloedwraak, vormen van persoonlijke eer en eerherstel naar aanleiding van persoonlijke eerschending.

Naast fundamenteel onderzoek zijn beleid en praxis gediend met toegepast onderzoek. Zonder gedegen kennis is adequaat reageren door politie en gerecht en door de hulpverlening niet evident. Het risico is namelijk reëel dat juist wegens een ondoordachte aanpak de fenomenen binnen (en door) gemeenschappen volkomen raken toegedekt of dat de risico's voor (potentiële) slachtoffers toenemen. Enkele voorbeelden van relevante onderzoeksdoelen: genereren van basiskennis over de processen van eergerelateerd geweld om efficiënt en effectief te kunnen optreden door actoren in de hulpverlening, de politie en justitie; achterhalen van de betekenis van straf (i.f.v. de invulling van de vrijheidsstraf) voor specifiek de daders van eergerelateerd geweld (o.a. van eermoorden); ontwerpen van een instrument voor de bepaling van risicofactoren die kunnen leiden tot (fatale) escalaties; ontwerp van een instrument voor de risico-inschatting inzake zowel direct slachtofferschap van de “eigenlijke” slachtoffers als van indirect slachtofferschap van degenen die zich met de directe slachtoffers inlaten; het ontwerpen van een instrument voor de screening van Belgische politierapporten voor de detectie van signalen die kunnen wijzen op eergerelateerd geweld.

3.2. Beleid elders en bij ons

Als beleid schoksgewijs in gang komt en evolueert als gevolg van opzienbarende gebeurtenissen die een ruim publiek aangrijpen, dan is dit, althans in een aantal landen, ook het geval naar aanleiding van schokkende gevallen van eergerelateerd geweld. Fadim Sahindal, Zarife en Gül, Zeynep Boral, Hatin Sürücü werden in Zweden, Nederland en Duitsland symbolen van eergerelateerd geweld toen ze door hun vader, of broers of ex-echtgenoot werden vermoord en dit met instemming of minstens mede-

²⁸ M.H.C. KROMHOUT, e.a., o.c., in extenso.

²⁹ X., *Honour Related Violence. European Resource Book and Good Practice*, Stockholm, Kvinnoforum, 2005, in extenso.

weten van de ruimere familie. Dergelijke gebeurtenissen kunnen een beweging doen ontstaan en het thema eerdergerelateerd geweld op de politieke agenda brengen. In een aantal West-Europese landen waren vermelde casussen grotendeels de aanleiding voor de aanpassing van de burgerlijke wetgeving en de strafwet, voor preventieve campagnes voor jongeren (o.m. i.v.m. gedwongen huwelijken), werden de hulpverleners gesensibiliseerd, kregen politie en justitie specifieke richtlijnen en werden van overheidswege onderzoeksprojecten opgezet. Bij de overzichten van dergelijke programma's en campagnes valt echter op dat heel wat tot stand komt in de *mainstream* van huiselijk of intrafamiliaal geweld. Dit is niet verwonderlijk wegens de familiale context van heel wat gebeurtenissen van eerdergerelateerd geweld en wegens de veronderstelling dat beide fenomenen met een gelijkaardig instrumentarium kunnen worden aangepakt. Dit laatste is veelal niet aangewezen; we komen er op terug.

Inspirerend zijn alleszins het beleid, de maatschappelijke beweging en de concrete interventies vanuit verschillende werkvelden in het kader van enkele integrale projecten in Nederland. Enkele kerngegevens illustreren de omvang en teneur van dit beleid. In 2004 werd een "Nationaal platform tegen eerdergerelateerd geweld" opgericht. Het platform heeft als belangrijkste doelstellingen deskundigheid te verzamelen en uit te wisselen inzake volgende domeinen: wetenschappelijk onderzoek, informatie en preventie, slachtofferhulp en reacties tegenover daders. Het platform heeft ook tot doel om samenwerking en coördinatie te bevorderen tussen verschillende disciplines. Het kan nieuwe methoden initiëren, aanbevelingen formuleren voor het beleid, het kan sturing geven aan de politie, justitie, vluchthuizen en de sector van de hulpverlening. De deelnemers aan het netwerk zijn afkomstig van organisaties voor immigranten en vluchtelingen, politie, gezondheidszorg, vluchthuizen, maatschappelijke hulpverlening en uit het wetenschappelijk veld. In 2006 is, onder coördinatorschap van de minister van Justitie, een interdepartementaal beleidsprogramma eerdergerelateerd geweld van start gegaan dat bestaat uit vier luiken: maatschappelijke preventie, bescherming, strafrechtelijke aanpak, bestuur. Het programma dat loopt tot 2011 is duidelijk de basis voor implementaties en projecten in een aantal steden of regio's en voor de werking naar specifieke categorieën of etnische groepen toe. Zo mondde het programma in 2007 uit in volgende realisaties: een meerjarig kaderprogramma voor beleidspersonen, minderheden en relevante partners; een scholenproject; onderzoeken naar zowel daders en slachtoffers als naar achtergronden van eerdergerelateerd geweld; pilootprojecten op lokaal, gemeentelijk niveau; start en uitbreiding van opleidingen voor het Openbaar Ministerie, rechtbank en politie; uitbreiding registratie in de vrouwenopvang en bij de politie; congressen en bijeenkomsten i.v.m. eerdergerelateerd geweld. De stand inzake het programma wordt ook geregeld op verschillende niveaus geëvalueerd en beschreven in voortgangsrapportages.

Niet in het minst gaan beleid en concrete aanpak er op vooruit door regionale en lokale projecten, zeker wanneer ze worden geëvalueerd, beschreven en als ze leiden tot handleidingen. Een voorbeeld, waarnaar in Nederland (en ondertussen door ingewijden in de materie in Vlaanderen) geregeld wordt verwezen is het pilootproject in de politieregio's Haaglanden en Zuid-Holland-Zuid over de omgang met eerdergerelateerd geweld door de politie.³⁰ Het project werd geleid vanuit de Unit Multi-Etnisch Politiewerk. Mede naar aanleiding van het pilootproject werd een Landelijk Expertise Centrum Eerdergerelateerd Geweld (LEC) opgericht. Het LEC biedt ondersteuning bij complexe

³⁰ Het pilootproject leidde o.m. tot de reeds vermelde publicatie van J. JANSSEN.

eerkwesties, adviseert rond deze materies inzake de politie-opleiding en doet wetenschappelijk onderzoek. Een ander inspirerend voorbeeld is de Rotterdamse aanpak. Deze zit vervat in een “uitvoeringsprogramma 2006 – 2010” en in een “basispakket voor signaleren en handelen”.³¹ De uitgave van het programma en van de handreikingen voor de praktijk beoogt de beroepsgroepen en de beleidsmakers inzicht te verschaffen in de achtergronden van de betreffende fenomenen om van daaruit te komen tot een doelmatige reactie. Het Rotterdams programma is ook voor elders van belang omdat het gaat om een eerste integrale en bestuurlijk aangestuurde aanpak op lokaal niveau.

Laten we nu eens speuren naar betreffend beleid in België. Zoals veelal in andere landen het geval is wordt de thematiek geënt op het beleid rond intrafamiliaal geweld. Het globaal beleidsprogramma in dit verband, waarbij verschillende departementen op federaal en gemeenschapsniveau betrokken zijn, werd grotendeels opgenomen in een eerste Nationaal Actieplan Partnergeweld (NAP) voor de periode 2004-2007. Zoals hierboven weergegeven werd het fenomeen eengerelateerd geweld ook in ons land op een schrijnende manier zeer concreet. De aanvankelijke commotie bracht sommige betrokkenen bij het NAP ertoe aan te sturen op de uitbreiding van dit plan tot andere vormen van intrafamiliaal geweld en aan te vullen met specifieke programma's voor onder meer eengerelateerd geweld.³² Het Federaal Regeerakkoord van 18 maart 2008 voorziet inderdaad dat in overleg met de deelgebieden het NAP zal worden geactualiseerd en bovendien zal worden uitgebreid “naar alle vormen van geweld tegen vrouwen (gedwongen huwelijken, eremoorden, genitale verminking).”³³ Vooralsnog is niet duidelijk wat op (korte of middellange) termijn mag worden verwacht. Nadat hierover, onder impuls van de minister voor Gelijke Kansen, in de loop van 2008 een aantal interministeriële vergaderingen waren gewijd, is volgens een verklaring van de minister van Justitie, “de problematiek te complex (gebleken) om meteen opgenomen te worden in een actualisering van het NAP”.³⁴ In de recentste versie 2008-2009 werd bijgevolg geen specificatie gemaakt naar eengerelateerd geweld. In de zomer van dit jaar (augustus '09) werd dan toch *inside* vernomen dat een uitbreiding van het NAP met vermelde vormen van geweld tegen vrouwen wordt voorbereid en zou rond zijn tegen het einde van 2009. Afwachten dus.

Ook de Dienst voor Strafrechtelijk Beleid zou zich sinds 2008 met de materie inlaten onder meer door deel te nemen aan internationale studies rond deze fenomenen en door bij te dragen aan het “ontwerpen van *good practices* bij de aanpak ervan”.³⁵ Op resultaten blijft het wachten. Op initiatief van het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen is in mei 2008 een tweetalige overleggroep van start gegaan met als doel concrete aanbevelingen en actiepijlers voor te stellen. De overleggroep is echter na wat vergaderingen in de tweede helft van 2008, in 2009 niet meer samen gekomen. Dit wordt wel in het vooruitzicht gesteld wanneer een ontwerp van uitbreiding van het NAP, zoals hierboven vermeld, kan worden gepresenteerd. Voor een geïntegreerde en integraal programma voor eengerelateerd geweld lijkt het echter nog te vroeg. Een goede basis hiertoe is nochtans het werk geleverd in de eerste helft van 2008 door het

31 X., *Rotterdamse aanpak eengerelateerd geweld. Uitvoeringsprogramma 2006-2010*, GGD Rotterdam-Rijnmond, s.d., 69 p.; M. ALBRECHT, *o.c.*, 41 p.

32 Zie bijvoorbeeld STEUNPUNT ALGEMEEN WELZIJNSWERK, *Memorandum voor de federale regering. Aandachtspunten van het algemeen welzijnswerk voor de nieuwe regering*. Juli 2007, 8-9.

33 Federaal Regeerakkoord van 18 maart 2008. Regeerakkoord 2008 – 2011, 26.

34 *Vr. en Antw.* Senaat 2008-2009, 18 mei 2009, Vr. nr. 4-2541 (de Bethune).

35 Federale Overheidsdienst Justitie, *Jaarverslag 2008*, 100.

Adviescomité voor Gelijke Kansen voor Vrouwen en Mannen van de Senaat. Het comité dat van wal stak na de hierboven in inleiding weergegeven casus van eremoord, besteedde in enkele sessies uitgebreid aandacht aan de wetenschappelijke kennis over eengerelateerd geweld, aan vastgestelde fenomenen in België en in het buitenland en aan de praxis in het omgaan met de vormen van eengerelateerd geweld in Nederland. Dit bood materie om een uitgebreid advies te formuleren voor het opzetten van een integraal programma met als luiken wetenschappelijk onderzoek, totaalbenadering “preventief – begeleiding – repressief”; vorming voor interveniërende instanties; wetgeving; sensibilisering binnen onderwijs, hulpverlening en allochtone gemeenschappen; opvang; kennis en aanpak door politie en justitie.³⁶ Dit werkstuk leek beloftevol. Er is tot op heden echter nauwelijks op voortgegaan. De voorlopig enige concrete realisatie dateert al van vroeger en is van wetgevende aard. Door de wet van 25 april 2007 werd in het Strafwetboek een art. 391 sexies ingevoerd waardoor het gedwongen huwelijk strafbaar wordt gesteld. Met dezelfde wet werd het burgerlijk wetboek uitgebreid met middelen om een dergelijk huwelijk te verbreken.³⁷ Dergelijke wetgeving biedt theoretisch mogelijkheden. Daarmee is nog niet gezegd dat de wetbepalingen zullen “leven”, dat ermee wordt gewerkt, dat er mistoestanden mee zullen worden aangepakt en dat getroffen personen hun rechten zullen kunnen doen gelden. Hiermee komen we weer op het niveau van de praxis.

3.3. Een integrale en geïntegreerde praxis

Goed beleid wordt geïnspireerd en voortdurend geactualiseerd door initiatieven vanuit werkvelden (bv. inzake preventie, welzijn, diversiteit) en door *good practices* “van onderuit”. Maar als het bovenlokaal niveau (nog) niet toe is aan een coherente, gedragen beleidsvisie en er bijgevolg geen *incentives* komen, waarom zou het lokaal niveau dan wachten? Wie er ontvankelijk voor is, komt op “het terrein” geregeld in aanraking met hetzij min of meer verdoken, hetzij opzienbarende fenomenen van eengerelateerd geweld. Er moet dus gehandeld worden. Voor een geïntegreerde aanpak op lokaal of regionaal niveau is reeds voldoende inspiratie te vinden in buitenlandse (o.a. Nederlandse) projecten waarover vandaag al heel wat literatuur is verschenen. Bij wijze van impressie van wat een geïntegreerde lokaal-regionale praxis kan zijn, vestigen we kort de aandacht op prioritaire werkpunten voor volgende luiken: preventie; vindplaatsen; hulpverlening; politieel en gerechtelijk; straftoemeting en strafuitvoering.

Op preventief gebied is er het belang van informatie, sensibilisatie en vorming voor meisjes en jongens. Zo zijn er, ook in België, reeds initiatieven om – onder meer in het zicht van de vakantieperiode – jongeren te informeren over en gelijktijdig te waarschuwen voor gearrangeerde en gedwongen huwelijken.³⁸ Voor meisjes kan het ook relatief geruststellend zijn, wanneer ze weten waar ze terecht kunnen van zodra er zich “onhoudbare problemen” voordoen. Jongens kan worden geleerd om tegenover meis-

36 De problematiek van eengerelateerd geweld in België. Verslag namens het adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen uitgebracht door de dames de Bethune en Durant, *Parl. St. Senaat* 2007-2008, nr. 4-379/1, in extenso.

37 Wet van 25 april 2007 tot invoering van een artikel 391sexies in het Strafwetboek en tot wijziging van een aantal bepalingen van het Burgerlijk Wetboek met het oog op de strafbaarstelling en het uitbreiden van de middelen tot nietigverklaring van het gedwongen huwelijk, *B.S.* 15 juni 2007, 32654.

38 Cf. de brochure “Vakantietijd: huwelijktijd?”, Koning Boudewijnstichting, met de steun van het Impulsfonds voor Migrantenbeleid.

jes een “juiste” houding aan te nemen die in overeenstemming is met elementaire rechten en met de westerse waarden en normen.

De plaatsen bij uitstek waar signalen van eengerelateerd geweld kunnen worden opgevangen – de “vindplaatsen” – zijn scholen, centra voor leerlingenbegeleiding, artsen en politie. Het is aangewezen dat bijvoorbeeld leerlingenbegeleiders, vertrouwensleerkrachten,³⁹ schoolartsen, politie-inspecteurs – onder meer door vorming - goed worden toegerust om de tekenen te leren capteren, ze naar ernst weten in te schatten en de gepaste initiatieven kunnen nemen. We weten ondertussen dat, niettegenstaande de problematiek veelal verborgen wordt gehouden, sommige meisjes toch met hun ervaringen gaan aankloppen bij (professionele) vertrouwenspersonen. Deze stap ligt voor hen vaak moeilijk.⁴⁰ Maar ook het gevolg dat hieraan wordt gegeven is uiterst delicaat en niet zonder risico's. Zo kan “pionieren”, dit wil zeggen handelen zonder voldoende kennis van de context en van de betekenisgeving door slachtoffers vanuit hun eigen cultuur en zonder over de hierop geënte kunde te beschikken, de risico's doen toenemen. Bijvoorbeeld kan de inschakeling van “mantelzorg” binnen de sociale kring van een slachtoffer, hoe goed ook bedoeld, leiden tot een ergere toestand. Vandaar dat de professionele hulpverlening – o.a. het algemeen welzijnswerk, de vertrouwenscentra, en ook de comités bijzondere jeugdzorg - dient te beschikken over aangepaste mogelijkheden voor begeleidende ondersteuning, crisishulp en voor desnoods toeleiding naar gespecialiseerde instanties.⁴¹ Het is niet aangewezen om zonder meer voort te gaan op de gangbare aanpak en methodiek inzake intrafamiliaal geweld. Is de afbakening tussen “klassieke” fenomenen van intrafamiliaal geweld en eengerelateerd geweld niet altijd te maken, dan zijn er, zoals hierboven weergegeven, ook duidelijk verschillen wat een andere benadering noodzakelijk maakt. Het mag bovendien niet uit het oog worden verloren dat er meer is dan eengerelateerd geweld in intrafamiliaal verband. Ook andere contexten, zoals vetes en geweld tussen families, geweld naar aanleiding eerkrenking tussen mannen, vergen een aparte benadering.

Is de deskundige hulpverlening aan slachtoffers van specifiek eengerelateerd geweld nog maar embryonaal, dan staat de “daderhulp” nog zo goed als nergens. Hieromtrent dient nog alle expertise te worden ontwikkeld, temeer daar de houding van daders veelal te maken heeft met een op eer gefocust levenspatroon en met sterk ingewortelde (sub)culturele waarden en normen aangaande seksualiteit, vrouwen en meisjes.⁴²

Willen de politie en de justitiële instanties, rekening houdend met de gerechtelijke vereisten en met de toestand van slachtoffers, adequaat optreden, dan zullen ook zij

39 Een vermeldenswaardig voorbeeld: een onderwijsinstelling in Rotterdam en in Twente zetten een scholenproject “Omgaan met eengerelateerd geweld in en om de school” op. Een onderdeel van dit project was een onderzoek naar de signalen van erekwetsies bij leerlingen. (J. KUPPENS, A. CORNELISSENS en H. FERWERDA, *Leren van eer op scholen. Een onderzoek naar vroegsignalen van eengerelateerd geweld. Samenvatting*, Arnhem, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 2008, 7 pp.

40 Zo weten we dat meisjes wel eens spijbelen van school om hulp te zoeken. Hulp zoeken buiten schooltijd zou thuis argwaan kunnen wekken.

41 Methodische kaders voor specifieke hulpverlening aan cliënten die te maken hebben met (dreigend) eengerelateerd geweld worden bijvoorbeeld geboden in G. DE GROOT en J. ?IM?EK, *In ontmoeting. Een interactieve benadering van geweld binnen eerculturen*, Amsterdam, SWP, 2008, in extenso. Beschrijving van de categoriale hulpverlening vanuit een “eigen” locatie: B. JASAI, *De prijs van vrijheid. De beschrijving van hulpverlening aan vrouwen en meisjes van Islamitische afkomst*, Rotterdam, Vrouwenopvang Rotterdam, 2006, in extenso.

42 Een zeldzaam onderzoek over houdingen en de mogelijkheden van daderhulp: S. METIN, H. KRIKKE en J. ?IM?EK, *Huiselijke vrede. Allochtone mannen over huiselijk geweld, mannelijkheid en eer*, Stichting Ada Awareness, s.l. 2006, in extenso.

over aangepaste deskundigheid en middelen moeten beschikken. Deze deskundigheid is alleszins al vereist om te leren detecteren wat binnen sommige etnische contexten achter aanvankelijke vaststellingen als schoolverzuim, verdwijning, wegzending naar een land van herkomst, “gewoon” overlijden of ongeval kan schuilgaan. Uit ervaringen is ook gebleken dat bewijsmateriaal niet eenvoudig te vinden is en dat ondervragingen veelal een moeizaam verloop kennen. De zwijgcode, de loyaliteit aan de familie en de gemeenschap en de steun die de feiten binnen de sociale omgeving vaak geniet, maken dat daders, getuigen en zelfs slachtoffers zich niet zonder meer onderwerpen aan onderzoeksverrichtingen. Ook de gekende ondervragingstechnieken, die in wezen uitgaan van het schuldbeginnel, zijn niet zo maar toe te passen op personen waarvoor de eercode en het schaamtebeginnel primeren. Ook de andere instanties die in de gerechtelijke procedures een rol spelen zullen, om de gebeurtenissen te kunnen inschatten, kennis moeten krijgen van de achtergrond en inbedding van eengerelateerde feiten in een etnisch-culturele context. Dit geldt niet in het minst in de jeugdbescherming, daar in het kader van eengerelateerd geweld “als misdrijf omschreven feiten” bij minderjarig daderschap en problematische opvoedingssituaties bij (dreigend) slachtofferschap op een bijzondere wijze moeten worden geïnterpreteerd. Binnen politie en justitie is ter zake veel te bereiken met goede wil “van onderuit”. Anderzijds blijft het beleid ook hier achter. Benevens de definiëringen, instructies en aanbevelingen inzake registratie, identificatie, geïntegreerde aanpak en strafrechtelijk beleid aangaande intrafamiliaal geweld, partnergeweld en extrafamiliale kindermishandeling, voorzien de vigerende omzendbrief van de procureurs-generaal en de gemeenschappelijke omzendbrief van de minister van Justitie en het College van Procureurs-generaal betreffende het strafrechtelijk beleid niets in het bijzonder over de hier behandelde thematiek.⁴³ Alleszins adviseerde het hierboven vermelde Adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen van de Senaat om betreffende omzendbrieven te toetsen op hun relevantie inzake eengerelateerd geweld en desgevallend aan te vullen.⁴⁴

De politie staat daarenboven, zoals het geval was (en veelal nog is) inzake intrafamiliaal geweld, ouderen(mis)behandeling en andere misdrijven in de (semi-)private sfeer, eens te meer voor de moeilijke opdracht om, voor de (geïnformateerde) registratie en dataverwerking van eengerelateerd geweld, de gepaste definiëringen, categorieën en statistische (tel)methodieken te voorzien.

Een bijzondere uitdaging wacht tenslotte de penitentiare en de post-penitentiare begeleiding en opvolging. Het gaat hier om de betekenis en de invulling van de straf voor daders die handelen vanuit een eergevoel en vanuit eerder schaamte- dan schuld-besef. De vraag rijst dan ook wat dit betekent voor een strafrechtelijk systeem dat in essentie gebaseerd is op het schuldbeginnel. Het is dus niet evident dat een veroordeling en een straf effect hebben en dat begeleiding of therapie achteraf een meerwaarde sorteren. Ook raken we hier aan de uiterste haalbaarheid van de momenteel toegepaste schuldbemiddeling. Dit mag anderzijds de criminologie en de sociale en culturele antropologie niet verhinderen om te zoeken naar etnisch-culturele gronden voor haalbare bemiddelingsconcepten binnen en met gemeenschappen van allochtone origine.

⁴³ COL 3/2006 en COL 4/2006.

⁴⁴ De problematiek van eengerelateerd geweld in België. Verslag namens het adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen uitgebracht door de dames de Bethune en Durant, *o.c.*, 67.

BESLUIT

Dit editoriaal is in de eerste plaats bedoeld om aan te tonen dat eengerelateerd geweld een uitdaging vormt voor beleid, menswetenschappen en praktijkvelden van hulpverlening, justitie en politie. We stellen echter vast dat het gaat om een problematiek waarvan niet duidelijk is in welke mate ze in ons land maatschappelijk en politiek (reeds optimaal) wordt erkend. Kijkend naar andere landen loopt België ronduit achter. Wat hiervan ook de redenen mogen zijn, het gaat zeker om een maatschappelijk gevoelig thema. Met eengerelateerd geweld worden we op een bijzondere manier geconfronteerd met de pijnpunten van integratie en inburgering enerzijds en van culturele identiteit met authentieke waarden, normen, opvattingen en gewoonten anderzijds. In sommige kringen bestaat mogelijks aarzeling om het thema voluit in behandeling te nemen uit vrees dat dit groepen en gemeenschappen van allochtone origine in een ongunstig daglicht zou plaatsen.

Hoe het ook zij, men kan de problematiek niet miskennen. Veelal zijn de veiligheid en het welzijn van personen in het geding. De casussen zijn ondertussen legio waaruit blijkt dat meisjes en vrouwen en in een aantal gevallen ook mannen fysiek en psychisch in gevaar zijn, dat in sommige gevallen hun leven er van afhangt. De persoonlijke veiligheid kan des te meer precair zijn wanneer feiten zich voordoen binnen de beslotenheid en met instemming van familie of gemeenschap.

Eengerelateerd geweld, de druk en indringende controle die personen moeten ondergaan of de levensoriëntaties die hen worden opgedrongen staan haaks op typische westerse verworvenheden die de nieuwere generaties van allochtone origine zich wensen eigen te maken. De welzijnsdimensie blijkt niet in het minst door de (ook persoonlijke interne) conflicten die ontstaan in geval van confrontatie tussen de drang naar zelfontplooiing en zelfbeschikking enerzijds en de loyaliteit aan de tradities van de familie en de gemeenschap anderzijds.

Het blijft uitkijken naar beleid op federaal niveau en op het niveau van de gemeenschappen, hoe moeilijk “hoger” integraal en geïntegreerd beleid in dit land ook is. Anderzijds kan ook het voortouw worden genomen op lokaal of regionaal vlak. Op dat niveau, bijvoorbeeld in een aantal (centrum)steden met een aanzienlijke etnische diversiteit, is de nood vaststelbaar en zijn ook de potenties aanwezig om de problematiek te leren zien en begrijpen en om strategieën en samenwerkingsverbanden te creëren voor preventie, curatie en reactie.

BIBLIOGRAFIE

- ALBRECHT, M., *Rotterdamse aanpak eengerelateerd geweld. Basispakket voor signaleren en handelen*, GGD Rotterdam-Rijnmond, s.d., 41 p.
- DE GROOT, G. en ?IM?EK, J., *In ontmoeting. Een interactieve benadering van geweld binnen eerculturen*, Amsterdam, SWP, 2008, 235 p.
- DEWACHTER, W., *Besluitvorming in politiek België*, Leuven, Acco, 1992, 371 p.
- ERMERS, R., *Eer en eerwraak. Definitie en analyse*, Amsterdam, Bulaaq, 2007, 270 p.
- Federale Overheidsdienst Justitie, *Jaarverslag 2008*, 128 p.
- FERWERDA, H.B. en VAN LEIDEN, I., *Eerwraak of eengerelateerd geweld? Naar een werkdefinitie*, s.l., Den Haag, Onderzoeksgroep Beke, 2005, 60 p.
- INTERVENTIETEAM RELATIONELE DRUK EN GEWELD, *Wegwijzer eengerelateerd geweld*, Forum – Instituut voor Multiculturele ontwikkeling (Nederland), s.d., s.l., 32 p.

JANSSEN, J., *Je eer of je leven? Een verkenning van eerzaken voor politieambtenaren en andere professionals*, s.l., Stapel & De Koning, 2008, 130 p.

JASAI, B., *De prijs van vrijheid. De beschrijving van hulpverlening aan vrouwen en meisjes van Islamitische afkomst*, Rotterdam, Vrouwenopvang Rotterdam, 2006, 63 p.

KOELET, S., HERMANS, Ph., TORFS, N. en VANVOORDEN, K., *Echtscheiding bij personen van Turkse en Marokkaanse herkomst. Deel 1: Literatuurstudie*, Steunpunt Gelijkekansenbeleid – Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt, 2009, 194 p.

KOELET, S., CORIJN, M., LODEWICKX, E. MORTELMANS, D. en D'HOOGHE, A., *Echtscheiding bij personen van Turkse en Marokkaanse herkomst. Deel 2 : Kwantitatieve en kwalitatieve studie*, Steunpunt Gelijkekansenbeleid – Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt, 2009, 270 p.

KROMHOUT, MHC, VAN RIJN, A.S., BEENAKKERS, E.M.Th. en KULU-GLASGOW, I., *Eergerelateerd geweld in Groot-Brittannië, Duitsland en Turkije. Een overzicht van informatie inzake aard, omvang en aanpak*, Cahier 2007-1, Den Haag, WODC, 91 p.

KUPPENS, J., CORNELISSENS A. en FERWERDA, H., *Leren van eer op scholen. Een onderzoek naar vroegsignalen van eergerelateerd geweld. Samenvatting*, Arnhem, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 2008, 7 pp

METIN, S., KRIKKE H. en ?IN?EK, J., *Huiselijke vrede. Allochtone mannen over huiselijk geweld, mannelijkheid en eer*, Stichting Ada Awareness, s.l. 2006, 243p .

TERPSTRA, L. en VAN DUKE, A., *Buitengesloten. Meiden vertellen over hun worsteling met familie-eer. Tien portretten*, Amsterdam, SWP, 2006, 143 p.

VAN ECK, C., *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*, Amsterdam, Bert Bakker, 2001, 318 p.

X., *Honour Related Violence. European Resource Book and Good Practice*, Stockholm, Kvinnoforum, 2005, 255p.

X., *Rotterdamse aanpak eergerelateerd geweld. Uitvoeringsprogramma 2006-2010*, GGD Rotterdam-Rijnmond, s.d., 69 p.

X., *Crime d'honneur, mariage forcé... vie volée. Actes du colloque. 5 Mars 2008*, Université du Travail de Charleroi, 60 p.

ZEMNI, S., CASIER, M. en PEENE, N., *Studie naar de factoren die de vrijheid van keuze van een echtgenoot beperken, bij bevolkingsgroepen van vreemde oorsprong in België. Synthese*, Universiteit Gent, Centrum voor Islam in Europa, s.d., 13 p.